

RECENTE DESCOPERIRI PALEOLITICE ȘI DE FAUNĂ PLEISTOCENĂ ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI. ȚARA FĂGĂRAȘULUI – COMĂNA DE SUS (JUD. BRAȘOV)

Silviu GRIDAN¹
Bogdan Gabriel RĂȚOI²

RECENT PALEOLITHIC AND PLEISTOCENE FAUNA DISCOVERIES IN SOUTHEAST TRANSYLVANIA. COMĂNA DE SUS (BRAȘOV COUNTY)

ABSTRACT

Upstream from the village of Comăna de Sus (Brașov county), located in the south-east of Transylvania, at the contact area between the western slopes of the central compartment of the Perșani mountains and the north-east of the Făgăraș depression, near the Olt river, in the area called by the locals La Canton, a new archaeological site was identified with lithic materials belonging to the Upper Paleolithic, represented by a batch of 15 lithic pieces. The site is located in an area that offers access to sources of diversified raw material, the presence of fauna specific to the Upper Pleistocene being identified in the area, represented by fossil osteological materials belonging to the species Equus ferus, Cervus elaphus, Sus scrofa and Bovidae. The Comăna de Sus site joins the other Paleolithic sites nearby, identified relatively recently, from Șinca Noua and from the Rupea-Homorod-Ungra microzone, creating a bridge between the Paleolithic manifestations in the Râșnov-Bran area, located only 40 km away to the southeast, and those in the Vârghișului Gorge karst, located only 40 km to the northeast. Although the discovered lithic materials come from secondary positions, the presence of the karst upstream of the discovery site, where Pleistocene faunal remains were also identified, offers good conditions for the continuation of research in this area.

Keywords: Upper Palaeolithic, lithic tools, Upper Pleistocene fauna, south-eastern Transylvania.

1. Introducere

Din punct de vedere geografic, localitatea Comăna de Sus³ (jud. Brașov) este situată în sud-estul Transilvaniei, la zona de contact dintre pantele vestice ale compar-

---

¹ Asociația Arheo Vest, Timișoara; e-mail: gridan.silviu@yahoo.com.

² Asist. univ. dr. Facultatea de Geografie și Geologie – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași; e-mail: bog21rat@yahoo.com.

³ În documentele administrative și cartografice vechi, precum și în literatura de specialitate mai veche, în mod frecvent, localitățile din Transilvania figurează cu denumirea lor din limba germană sau maghiară, uneori însoțită și de denumirea lor în limba română. De aceea, pentru o căutare mai facilă în literatura mai veche a datelor cu caracter istoric și arheologic legate de Comăna de Sus facem precizarea că satul a fost înregistrat și cu numele românesc Comana de

timentului central al munților Perșani⁴ și nord-estul depresiunii Făgărașului. Satul este străbătut de la est spre nord-vest de râul Comăna, afluent din stânga al Oltului, a cărui gură de vărsare se află la 4 km în aval de sat. În amonte de sat, pe valea râului Comăna, nu sunt prezente alte localități, zona fiind relativ puțin afectată de activități antropice⁵. Din punct de vedere administrativ satul aparține comunei Comăna, iar din punct de vedere istoric și etnografic aparține Țării Făgărașului, numită și Țara Oltului (Fig. 1a).

Din perspectivă arheologică descoperirile semnalate până în prezent în literatură sunt puține, zona nefiind cercetată sistematic. Astfel, cele mai vechi mențiuni sunt publicate în anul 1942 și se referă la prezența unor materiale litice preistorice într-o peșteră sau într-o zonă învecinată cu o peșteră⁶, dar fără alte amănunte, respectiv trei topoare de piatră: un topor-calapod, un fragment de topor perforat – fracturat în zona de perforare, și un fragment de topor trapezoidal de piatră⁷. Informația a fost preluată ulterior în literatură, cu unele distorsiuni, care însă nu modifică sensul informațiilor primare⁸.

Sus, Comana sup.[erioară], Comana de Susu, cu numele maghiar Felső Komána, Felső Komána, Felsőkomána, și cu numele german Oberkumanen, Ober-Comana.

⁴ Grupă montană a Carpaților Orientali, cu o mare varietate geologică în această zonă, compusă din seria șisturilor cristaline precambriene, calcare și gresii triasice și jurasice, și chiar și magmatite neozoice.

⁵ În ultima sută de ani cele mai importante transformări antropice au fost determinate de deschiderea unei cariere de piatră în anii '30 ai secolului trecut, la 2 km în amonte de sat, și de exploatarea forestieră. Recent, în amonte de sat, s-au construit o serie de imobile cu scop turistic, fenomenul fiind în creștere.

⁶ În amonte de satul Comăna de Sus se găsesc mai multe peșteri.

⁷ Roska Márton, *Erdély régészeti repertórium*, I. *Őskor, Thesaurus antiquitatum transsilvanicarum, 1. Praehistorica*, Kolossvár, 1942, p. 88, 316, 318, harta I. Deoarece am observat cu alte ocazii că textul original, scris în limba maghiară, uneori a fost tradus greșit sau a fost interpretat eronat, așa cum S. Gridan a atras atenția într-un articol recent (Adrian Doboș, S. Gridan, *Recente descoperiri paleolitice în sud-estul Transilvaniei: microzona Rupea – Homo-rod – Ungra, județul Brașov*, în „Materiale și cercetări arheologice”, s.n., XIV, 2018, p. 6-7, nota. 2), redăm textul integral: „51. Felsőkomána (Comana-de-Sus, Fo.). - Az Astra nagy-szebeni múzeumában 1801. sz. trapezoid kőbalta, kaptafaalakú kővéső, 1186. sz. egyenes fokú, nyéllyük táján kihalasadó kőfejsze, 2142. sz. kőfejszetöredék. Határában barlang. Bielez 30. 1. 24. szám, III. ad 24. szám - Jahrb. d. sieb. Karpatenver. VI. 173.-174. 1., VII. 50.-53. 1. - S.-H. 334. szám”. În bibliografia precizată în text (Friedrich Ábrahám, *Die Höhlen bei Ober-Comana. Ein Beitrag zur Höhlenkunde Siebenbürgens*, în „Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpaten vereins”, V II. B, 1887, p. 50-53; Heinrich Horusitz, Károly Siegmeth, *A magyarországi barlangok s az ezekre vonatkozó adatok irodalmi jegyzéke. 1549-1913/ Zusammenfassung der literatur über die höhlen ungarns 1549-1913*, Budapest, Ed. Fritz Armin, 1914, 84 p.), nu se găsesc informații suplimentare.

⁸ „În bibliografia mai veche sunt menționate mai multe descoperiri consemnate ca «urme neolitice» sau «urme eneolitice»” și „Tot pe teritoriul satului și tot din puncte neprecizate provin un toporaș-calapod, altul trapezoidal, toporașe miniaturale din piatră, un alt topor-ciocan perforat, toate databile în neolitic sau eneolitic (...)” (Florea Costea, *Repertoriul arheologic al județului Brașov*, Brașov, Editura C2Design, 2004, p. 20-21).

În anul 1953 a fost menționată o monedă emisă de Constantius (337-341), „identificată la Comăna de Sus, Făgăraș, cu ocazia unei recunoașteri executată în timpul săpăturilor (de la castrul roman de la Hoghiz-n.n.) din anul 1949”⁹, fără amănunte asupra locului sau condițiilor de descoperire¹⁰.

În anul 1981 au fost publicate rezultatele cercetărilor arheologice de la cetatea medievală de secolele XIII-XIV de pe valea Comănei¹¹, din punctul *Cetățeaua*¹², aflat la aproximativ 9 km în amonte de Comăna de Sus, pe valea Dabghișului¹³. Cu ocazia acestor cercetări¹⁴, pe lângă ceramica medievală descoperită în incinta cetății și în șanțul de apărare, care au ajutat la datarea cetății¹⁵, au mai fost semnalate prezența unui fragment ceramic care aparține epocii timpurii a bronzului¹⁶ și câteva fragmente ceramice dacice, datate în perioada clasică a statului dac¹⁷. La aceste informații publicate de responsabilul științific al șantierului arheologic se adaugă informațiile ulterioare care creditează ideea că în timpul săpăturilor arheologice au fost descoperite mult mai multe fragmente ceramice preistorice, care aparțin eneoliticului și epocii timpurii a bronzului, respectiv culturilor Coțofeni și Schneckenberg, ambele culturi fiind bine reprezentate în acest loc, prin ceramică¹⁸.

---

⁹ Kurt Horedt, *Cercetări arheologice din regiunea Hoghiz-Ungra și Teiuș*, în „Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.”, vol. I, 1953, p. 786, nota. 3.

¹⁰ „De pe teritoriul satului se cunoaște o monedă de la Constantius II (323-361)” (Fl. Costea, *op. cit.*, p. 167). Recent s-au publicat informațiile conform cărora moneda ar fi aparținut unui tezaur: „(...) pe Valea Comănei (...). Aici s-au descoperit monede romane emise de împăratul Constantius (323-360)” (Cornel Comșa, Lucian Comșa, *Monografia satelor Comăna de Jos și Comăna de Sus*, Brașov, Editura Aldus, 2021, p. 30); „(...) în realitate au fost 17 monede (...) cfr. spuselor locuitorului Frâncu Sofron Virgil din Comăna de Sus, care a participat la descoperirea micului tezaur” (*Ibidem, Ibidem*, p. 232, nota 25).

¹¹ Cod RAN: 40875.01.

¹² Locuitorii satului Comăna de Sus numesc locul *La Cetățuie* (conform S. Gridan), iar cei din Comăna de Jos numeau în anul 1865 acest loc *Cetățeaua*, unde existau la acea dată „ruinele și urmele unui zid de piatră” (Bordî Zsigmond Lóránd-editor, *Toponimele Districtului Făgăraș din anii 1864-1865*, Făgăraș, Editura Negru Vodă, 2019, p. 46). În timpul cercetărilor arheologice din zona Cuciulata - Comăna de Jos, din anii 1958-1959, Gh. Bichir afla (probabil de la localnici) despre existența acestei cetăți, ceea ce conduce la demararea cercetărilor arheologice în anul 1974 (Victor Eskenasy, *O nouă fortificație românească din Țara Făgărașului – cetatea Comanei (secolele XIII-XIV)*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă”, L, 1, 1981, p. 34).

¹³ Toponimul *Dabghiș* este folosit de localnicii din cele două sate din aval (cf. S. Gridan). În literatură sau în documentele cartografice toponimul apare sub formele: *Dăbiș*, *Dabiș*, *Dabdiș*, *Dabđiș*.

¹⁴ Atragem atenția că în articolul publicat de V. Eskenasy se folosește în mod eronat, încă din titlu, denumirea de *Comana* în loc de *Comăna*, ceea ce poate conduce la dificultăți de localizare pentru cei nefamiliarizați cu zona.

¹⁵ V. Eskenasy, *op. cit.*, p. 36, 38-42, Fig. 13-14.

¹⁶ „(...) un fragment ceramic cu brâu alveolat, de tip Schneckenberg” (*Ibidem*, p. 37).

¹⁷ *Ibidem*, p. 37, 39, Fig. 9.

¹⁸ Fl. Costea, *op. cit.*, p. 40.

În anul 2013, ca urmare a unor descoperiri fortuite de materiale ceramice și osteologice¹⁹ în trei dintre peșterile aflate pe valea Comănei, sunt prezentate date referitoare la acestea în cadrul unui simpozion științific, fără ca informațiile să fie publicate ulterior²⁰. Materialele ceramice care aparțin mai multor epoci istorice și culturi materiale, aflate toate în poziții secundare, atestă utilizarea peșterilor din această zonă de către comunitățile umane, ca adăposturi temporare, pe parcursul a mii de ani²¹.

În anul 2013, pe aleea care urcă spre biserica din sat, a fost identificat²² material litic preistoric în pietrișul scos de localnici din albia râului și utilizat pentru amenajarea acestei suprafețe. Este vorba despre o așchie masivă dintr-o rocă sedimentară, provenită de la reamenajarea unui nucleu, pe care se păstrează talonul neted, iar pe fața dorsală se pot observa negativele a patru desprinderi laminare, cu urme de percuție dură.

În anul 2014 a fost evaluat din perspectiva aspectelor tehnologice de fabricare un vârf pedunculat de săgeată confecționat din os, aparținând perioadei medievale, recuperat împreună cu alte materiale arheologice aflate în poziție secundară pe po-deaua uneia dintre peșterile din amonte de sat. Informațiile au fost prezentate sub forma de poster în cadrul mai multor sesiuni de comunicări științifice din țară și din străinătate²³.

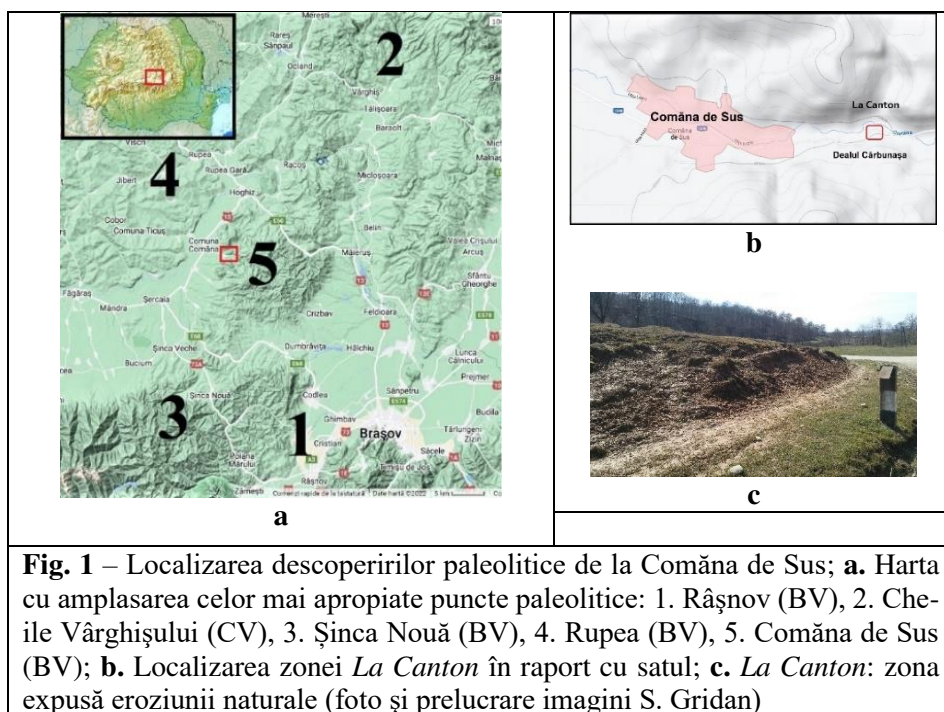
¹⁹ Descoperirile se datorează lui S. Gridan, care a luat legătura, prin intermediul d-lui Radu Ștefănescu, director al Muzeului de Istorie din Brașov la acel moment, cu dl. prof. univ. dr. Marin Cârciumar de la Universitatea Valahia din Târgoviște, care a trimis la Comăna de Sus o echipă de cercetare pentru evaluarea potențialului arheologic al peșterilor.

²⁰ Elena-Cristina Nițu, M. Cârciumar, Ovidiu Cîrstina, Radu Ștefănescu, Tiberiu Musca, S. Gridan, Sebastian-Gabriel Șerbănescu, Florin-Ionuț Lupu, Alberto-Marian Nițu, *Descoperiri preistorice în peșterile din Comana de Sus (jud. Brașov)*, prezentare la Simpozionul Arheo-Vest: „Interdisciplinaritate în arheologie și istorie. Ediția I: In Memoriam Liviu Măruia”, 2013, 10 p. (mss). Materialele ceramice sunt în custodia d-nei dr. Elena Nițu.

²¹ Începând din eneolitic (cultura Coțofeni), în peștera din Părăul Stanciului și în peștera Mănăstirii, continuând cu epoca bronzului (culturile Schneckenberg și Wietenberg), în peștera din Bulz și în peștera Mănăstirii, prima epocă a fierului (Hallstatt), a doua epocă a fierului (La Tène), în peștera Mănăstirii, evul mediu și epoca premodernă, peștera din Bulz și în peștera Mănăstirii.

²² Identificarea a fost făcută de S. Gridan.

²³ Elena-Cristina Nițu *et alii*, *op. cit.*; Corneliu Beldiman, S. Gridan, Diana-Maria Sztancs, *O descoperire recentă relativă la vânătoarea cu arcul în evul mediu în endocarstul din sud-estul Transilvaniei*, Simpozin ArheoVest, „Interdisciplinaritate în Arheologie”, Ediția a II-a: „In Honorem prof. univ. dr. Gheorghe Lazarovici”, Timișoara, secțiunea „Poster”, on-line: https://www.academia.edu/43219386/2014_O_descoperire_recent%C4%83_referitoare_la_v%C3%A2n%C4%83toarea_cu_arcul%C3%AEn_Evul_Mediu_%C3%AEn_endocarstul_din_sud_estul_Transilvaniei; C. Beldiman, S. Gridan, Diana-Maria Sztancs, *O descoperire recentă relativă la vânătoarea cu arcul în evul mediu în endocarstul din sud-estul Transilvaniei*, Sesiunea Națională de Comunicări a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, 25-27 martie 2015, București, secțiunea poster; C. Beldiman, Diana-Maria Sztancs, S. Gridan, *Bow and bone arrowheads in the middle ages. Some evidence regarding the hunting in the south-eastern Transylvanian endokarst*, Societatea Arheologică Sârbă, A XXXVIII-a Adunare și Întâlnire Anuală, Pirot, 4-6 iunie 2015, Serbia, p. 67, secțiunea poster.

Fig. 1 – Localizarea descoperirilor paleolitice de la Comăna de Sus; **a.** Harta cu amplasarea celor mai apropiate puncte paleolitice: 1. Râșnov (BV), 2. Cheile Vârghișului (CV), 3. Șinca Nouă (BV), 4. Rupea (BV), 5. Comăna de Sus (BV); **b.** Localizarea zonei *La Canton* în raport cu satul; **c.** *La Canton*: zona expusă eroziunii naturale (foto și prelucrare imagini S. Gridan)

În anul 2018 s-au efectuat cercetări arheologice și multidisciplinare cu scopul de a localiza glăjăria de pe valea Comănei, rezultatele nefiind concludente²⁴.

În anul 2019 unul dintre membrii Clubului de speologie SILEX din Brașov a recuperat dintr-un aven situat în apropiere de valea Comănei, într-o zonă de trecere facilă spre valea Lupșei, un fragment ceramic eneolitic aparținând culturii Coțofeni²⁵.

Toate aceste cercetări și descoperiri de natură arheologică au premers identificarea în vara anului 2020, la aproximativ 1 km în amonte de sat, în zona denumită de localnici *La Canton*²⁶ (Fig. 1b, 1c), a două piese litice paleolitice²⁷. Această desco-

²⁴ Pe valea Comănei a funcționat începând cu prima jumătate a secolului al XVII-lea un atelier de sticlărie, denumit în epocă *glăjărie* (Ligia Fulga, *Sticlăria transilvăneană (sec. XVII-XIX)*, Brașov, Editura C2 Design, 1997, p. 4-5; Mircea Dan Lazăr, *Repertoriul glăjăriilor transilvăneane din secolele XVII-XIX*, în „Brukenthal. Acta Musei”, I.1, Sibiu, 2006, p. 223; Constantin Băjenaru, *Țara Făgărașului în timpul stăpânirii austriece (1691-1867)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2013, p. 164-165; C. Comșa, L. Comșa, *op. cit.*, p. 101-102). Cercetările au fost efectuate de un colectiv condus de Ligia Fulga și Daniela Marcu Istrate. S-au efectuat prospectări geofizice și un sondaj arheologic (Ligia Fulga, informații amabile).

²⁵ În 2019 ciobul ceramic, care prezenta urme de rulare, a fost lăsat de către Alexandru Pologea, membru al Clubului de speologie SILEX din Brașov, în custodia unei echipe de cercetare arheologică formată din prof. univ. dr. Gh. Lazarovici, ing. S. Gridan și drd. Mircea Oancă.

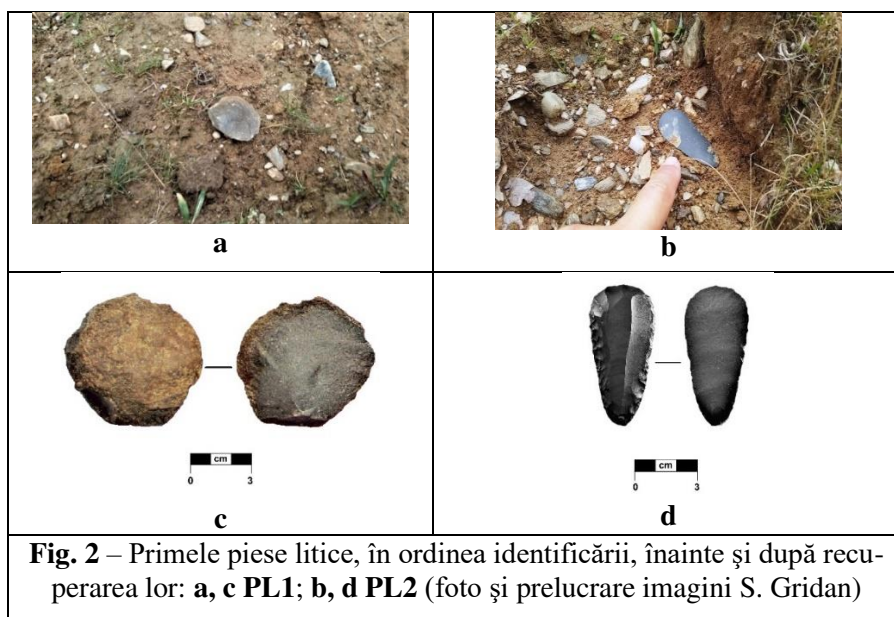
²⁶ Denumirea provine de la existența în acest loc al unui canton silvic, situat pe malul drept al râului Comăna.

²⁷ Identificarea se datorează lui S. Gridan. La momentul identificării materialelor arheologice au fost prezente și Codruța Förster și Ramona Förster.

perire a determinat deplasarea în zonă a unei echipe de cercetare arheologică multidisciplinară²⁸, cu scopul de a colecta date suplimentare care să ajute la conturarea contextului de proveniență a materialului litic și să determine potențialul arheologic al zonei *La Canton* (Fig. 1b, 1c).

2. Natura și contextul descoperirilor litice

Drumul forestier care străbate valea Comănei de-a lungul cursului de apă, întâlnește la aproximativ 1 km în amonte de sat o denivelare a terenului, datorată cel mai probabil unei alunecări de teren provenită de pe versantul stâng al văii, respectiv de pe panta nordică a dealului *Cărbunașă*, care suprapune formațiuni de șisturi cristaline înspre cursul văii, iar înspre panta dealului formațiuni de roci magmatice.

Fig. 2 – Primele piese litice, în ordinea identificării, înainte și după recuperarea lor: **a, c PL1**; **b, d PL2** (foto și prelucrare imagini S. Gridan)

Orientată perpendicular pe direcția drumului, această formă a reliefului l-a determinat pe constructorul drumului să niveleze prin excavare partea superioară a acesteia²⁹. Intervenția mecanică a generat în partea stângă a drumului, față de direcția de curgere a râului, o zonă în care panta naturală a rămas expusă eroziunii (Fig. 1c),

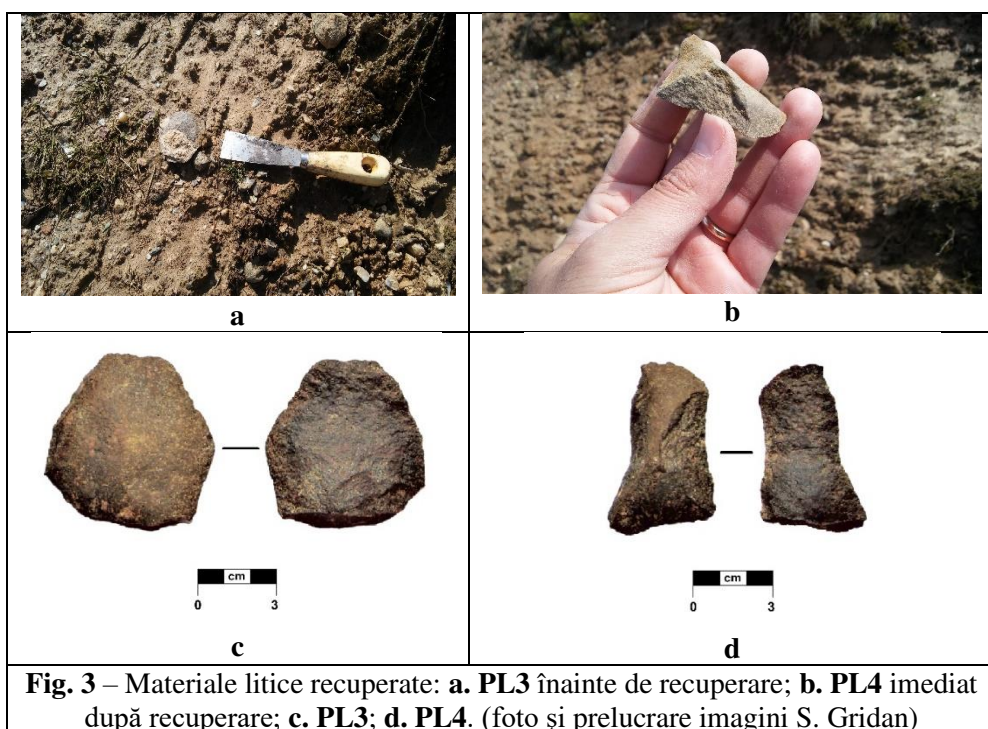
²⁸ La cercetările de teren au participat: dr. Marian Cosac, dr. George Murătoareanu, ing. S. Gridan, drd. Sebastian Șerbănescu, drd. Valentin Georgescu, drd. Ionel Geambașu, student Florin Danciu (Universitatea Valahia din Târgoviște, Facultatea de Științe Umaniste). Evaluarea de teren a fost efectuată în vara anului 2021, în baza unei autorizații aprobate de Comisia Națională de Arheologie, nr. 199/27.04.2021, solicitată de dr. M. Cosac (Universitatea Valahia din Târgoviște).

²⁹ În această porțiune drumul are două trasee/faze de construcție: primul traseu, mai apropiat de cursul râului, a fost utilizat până la începutul anilor '90 din secolul al XX-lea, când s-a amenajat/excavat al doilea traseu, în paralel cu primul, la mică distanță, ocazie cu care, cel mai probabil, s-a îndepărtat o parte din depunerile arheologice care au fost identificate ulterior.

ceea ce a condus la dezvelirea primelor două piese litice care au fost identificate fortuit³⁰ în acest loc (Fig. 2a, 2b).

Prima piesă (PL1³¹) se găsea în poziție orizontală, complet expusă la suprafața solului, cu partea ventrală în sus, fiind vizibile bulbul de desprindere masiv și talonul neted (Fig. 2a). După determinarea caracterului antropic al intervenției asupra materiei prime (galet de gresie cuarțoasă), s-a verificat vizual întreaga zonă de eroziune neacoperită de vegetație (Fig. 1c), ceea ce a condus la identificarea celei de a doua piese (PL2), aflată la circa 5-6 m distanță spre vest față de prima piesă, în poziție orizontală, cu fața ventrală în sus, pe fundul unui mic ogaș săpat de apa provenită de la ploile torențiale (Fig. 2b). După recuperarea piesei s-a constatat că este vorba despre o unealtă, aflată într-o stare de conservare excepțională, care după aspectul tipologic sugera apartenența la paleoliticul superior³².

Fig. 3 – Materiale litice recuperate: **a. PL3** înainte de recuperare; **b. PL4** imediat după recuperare; **c. PL3**; **d. PL4**. (foto și prelucrare imagini S. Gridan)

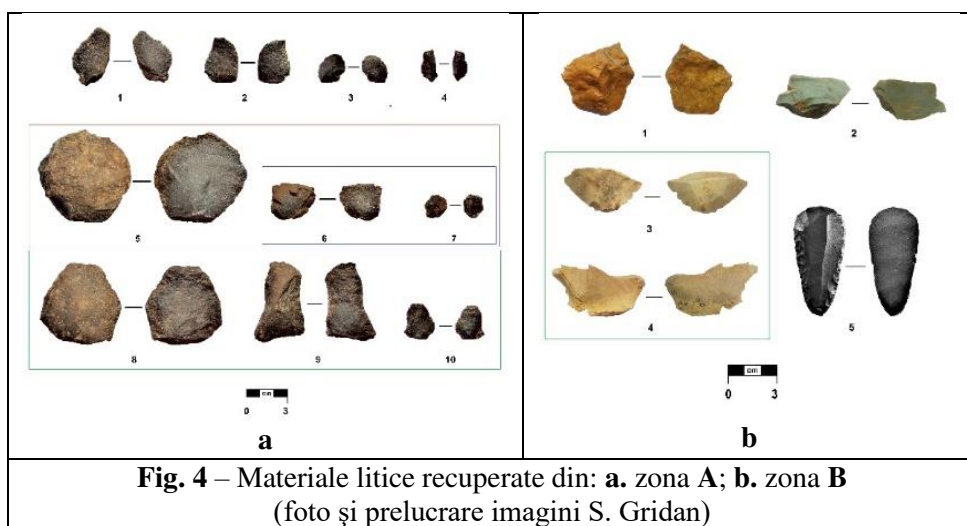
³⁰ La scurt timp după identificare, S. Gridan a înregistrat coordonatele GPS ale pieselor, cu un dispozitiv GARMIN-Montana 650r: 45°53'44.3"N 25°17'18.5"E – pentru prima piesă; 45°53'44.4"N 25°17'18.2"E – a doua piesă.

³¹ Piese litice recuperate vor fi notate în continuare cu PL1, PL2 etc.

³² Pentru date generale despre această perioadă a se vedea ca exemplu: M. Cosac, *Paleoliticul vechi superior din România în context central și est european*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2008, *passim*; Ion Cornel Bălțean, *II. The Palaeolithic in Banat*, în „The Prehistory of Banat, Vol. I. The Palaeolithic and Mesolithic”, editors-in-chief Nikola Tasić and Florin Drașovean, ed. by Florin Drașovean and Borislav Jovanović, București Editura The Publishing House of the Romanian Academy, 2011, p. 21-22, cu bibliografia.

Pentru evaluarea contextului de proveniență al materialului litic și pentru determinarea potențialului arheologic al zonei *La Canton*, s-a format o echipă de cercetare arheologică multidisciplinară, condusă de conf. univ. dr. Marian Cosac³³, de la Universitatea Valahia din Târgoviște, care și-a propus și a realizat: cercetarea perieghetică a zonei supusă eroziunii, cercetarea prin răzuire a suprafețelor proximale de unde au fost recuperate primele piese litice și efectuarea unor sondaje arheologice pentru stabilirea eventualei prezențe *in situ* a altor materiale arheologice. De asemenea s-a evaluat geografia spațiului din apropierea zonei de interes arheologic³⁴.

În urma perieghetei și a răzuirii celor două suprafețe s-au mai recuperat 13 piese litice: 9 piese din proximitatea zonei din care s-a recuperat PL1 – denumită în continuare zona A (Fig. 4a), și 4 piese litice din proximitatea zonei din care s-a recuperat PL2 – denumită în continuare zona B (Fig. 4b), cele două zone acoperind fiecare suprafețe de aproximativ 1 m².

Fig. 4 – Materiale litice recuperate din: **a.** zona A; **b.** zona B
(foto și prelucrare imagini S. Gridan)

Din perspectiva analizei tehnico-tipologică³⁵, lotul recuperat se prezintă în modul următor:

PL1 – așchie completă *sous-entame* (63 mm lungime, 66 mm lățime, 20 mm grosime), din gresie cuarțoasă, cu talon neted (10 mm grosime) și stigmat de percuție dură pe bulb; suprafața dorsală prezintă negative de desprindere laterale accidentale (Fig. 2a, 2c; Fig. 4a5);

PL2 – *grattoir* complet, pe suport laminar, din lidit (?), 69 mm lungime, 32 mm lățime, 8 mm grosime, cu front activ distal, descentrat spre stânga; suportul prezintă negative de desprindere unidirecționale pe suprafața dorsală, profil rectiliniu,

³³ Mulțumim și pe această cale domnului dr. Marian Cosac pentru sprijinul acordat acestor cercetări.

³⁴ Mulțumim și pe această cale domnului dr. George Murătoareanu pentru evaluările efectuate.

³⁵ Materialul litic a fost analizat de dr. Loredana Niță (Universitatea Valahia din Târgoviște), căreia îi mulțumim și pe această cale.

secțiune transversală trapezoidală; marginile lungi, modificate prin retușă directă, semiabruptă, bilaterală continuă, converg în treimea proximală, eliminând talonul; bulbul este afectat de stigmat datorat percuției dure (Fig. 2b, 2d; Fig. 4b5);

PL3 – așchie completă *sous-entame* (55 mm lungime, 53 mm lățime, 14 mm grosime), din gresie cuarțoasă, cu talon neted (11 mm grosime), stigmat de percuție dură pe bulb și negative de desprindere laterale pe suprafața dorsală; negativul de desprindere laterală dreapta aparține unei așchii ce a putut fi remontată (**PL4**) (Fig. 3a, 3c; Fig. 4a8);

PL4 – așchie completă *sous-entame* (53 mm lungime, 34 mm lățime, 14 mm grosime), din gresie cuarțoasă, cu talon neted (5 mm) și negative de desprindere unidirecționale pe suprafața dorsală (Fig. 3b, 3d; Fig. 4a9);

PL5 – fragment longitudinal, din gresie cuarțoasă (Fig. 4b4);

PL6 – așchie completă *réfléchie* (31 mm lungime, 58 mm lățime, 6 mm grosime), din argilit (?) / materie primă indeterminată, cu talon fațetat (7 mm grosime) și negativ de desprindere inițiat din plan adiacent, vizibil pe suprafața dorsală (Fig. 4b4);

PL7 – *casson*, din jasp (Fig. 4b1);

PL8 – *casson*, din jasp (Fig. 4b2);

PL9 – așchie completă (24 mm lungime, 21 mm lățime, 4 mm grosime), din gresie cuarțoasă, cu talon neted (5 mm grosime), stigmat de percuție dură pe bulb și negative de desprindere dorsale unidirecționale (Fig. 4a10);

PL10 – așchie completă (43 mm lungime, 27 mm lățime, 8 mm grosime), din gresie cuarțoasă, cu talon neted oblic (6 mm grosime) și bulb afectat de stigmat de percuție dură (Fig. 4a1);

PL11 – așchie completă *sous-entame* corticală (27 mm lungime, 32 mm lățime, 4 mm grosime), din gresie cuarțoasă, cu talon neted (3 mm grosime), stigmat de percuție dură pe bulb și negative de desprindere unidirecționale pe suprafața dorsală (Fig. 4a6);

PL12 – așchie mezială (31 mm lungime, 23 mm lățime, 6 mm grosime), din gresie cuarțoasă, cu fracturi perpendiculare pe planul suportului (Fig. 4a2);

PL13 – așchie distală corticală, din gresie cuarțoasă (Fig. 4a7);

PL14 – așchie completă (23 mm lungime, 16 mm lățime, 4 mm grosime), din gresie cuarțoasă, cu talon liniar (Fig. 4a3);

PL15 – așchie proximală (26 mm lungime, 47 mm lățime, 12 mm grosime), din argilit (?), cu talon diedru (7 mm grosime) și stigmat de percuție dură pe suprafața bulbului (Fig. 4b3);

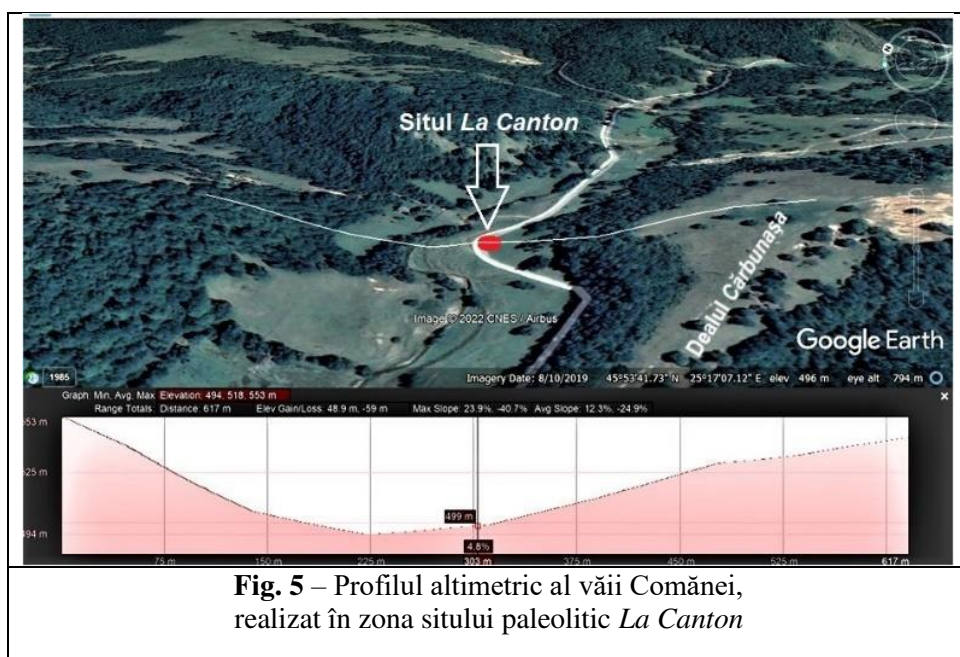
S-au efectuat, de asemenea, și trei sondaje arheologice în imediata apropiere a zonelor **A** și **B**: unul în zona de eroziune a pantei, amplasată între zonele **A** și **B**, cu suprafața de 0,50x1 m și adâncimea de 1 m, și alte două, cu suprafața de 1x1 m și adâncimea de 1 m, în amonte, pe panta dinspre dealul *Cărbunașa*. În niciunul dintre sondaje nu s-au identificat materiale arheologice.

3. Discuții și unele concluzii

3.1 Materiale litice paleolitice

Din analiza tehnico-tipologică a reieșit că materialul litic recuperat din zona *La Canton* este format în principal din produse caracteristice fazei inițiale de debitaj,

reprezentate de așchii și așchii de tip *sous-entame*, dintre care pot fi remontate un număr de cinci piese care provin toate din zona **A** (PL3-PL4-PL9³⁶, și PL11-PL13³⁷); în majoritatea cazurilor s-a folosit percuția dură, unidirecțională; se remarcă prezența unei singure unelte (PL2) – *grattoir* complet –, pe suport laminar, aflată în stare perfectă de conservare, provenită din zona **B**. De asemenea, pe baza observațiilor macroscopice asupra materiei prime, s-a constatat că piesele provenite din zona **A** aparțin unui pachet unitar, reprezentat de piese din gresie cuarțoasă, pe care o putem considera materie primă locală³⁸, toate cele 10 piese (Fig. 4a) fiind produse de debitaj provenite din procesul de preparare a nucleilor, trei dintre piese fiind așchii de dimensiuni mari (Fig. 4a5, 4a8, 4a9). Tot pe baza observațiilor macroscopice putem afirma că șase așchii din acest lot provin de la doi nuclei: PL3, PL4, PL9 au fost desprinse dintr-un nucleu (Fig. 4a8-10 – chenarul verde), iar PL1, PL11, PL13 din alt nucleu (Fig. 4a5-7 – chenarul maro).

Fig. 5 – Profilul altimetric al văii Comănei, realizat în zona sitului paleolitic *La Canton*

Materialele litice din zona **B** aparțin unui lot neunitar, reprezentat de cinci piese (Fig. 4b) din materii prime diferite – doar două dintre ele fiind din aceeași materie primă (Fig. 4b3-4 – chenarul verde) –, diferite de cele din primul lot. Prima piesă din acest lot este o unealtă pentru care nu avem dovezi că a fost fabricată local.

³⁶ Fig. 4a8-10 – chenarul verde.

³⁷ Fig. 4a6-7 – chenarul albastru.

³⁸ În acest sens, a se vedea ca exemplu Ioan Mârza, Gh. Lazarovici, S. Gridan, Alexandru Szakács, *Analize mineralogice și determinări petrografice ale unor unelte și așchii descoperite în așezarea de la Rupea 7 – Păraul Mălinilor (comuna Homorod, jud. Brașov)*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, VIII, Făgăraș, Editura Negru Vodă, 2019, *passim*.

Prezența materialelor litice paleolitice din zona *La Canton* ar putea avea legătură cu marea diversitate geologică a surselor de materie primă din proximitatea văii Comănei, care ar fi putut fi folosite (argilite, gresii micacee, andezite) de vânătorii paleolitici pentru confecționarea uneltelor litice; posibila prezență a faunei pleistocene în zonă putând fi un alt motiv pentru prezența acestor vânători în această zonă. Piese litice din situl *La Canton* au, cu mare probabilitate, un caracter secundar, materialele putând fi, ca în multe alte cazuri de situri plasate pe unități de racord dintre munți joși și depresiuni, remaniate și aflate în poziție secundară³⁹. Transportul materialelor litice paleolitice în cadrul bazinului râului Comăna s-a putut realiza atât conform curgerii râului Comăna (de la est spre vest), dar și în cadrul fiecărei unități de versant, iar, în cazul de față, un aport puternic de sedimente putea fi generat de panta accentuată a versantului stâng al văii, care în sectorul sitului este de 4%, dar ajunge la peste 20% în partea superioară (Fig. 5). În cazul materialelor litice recuperate, opinăm că cel mai probabil au fost transportate de pe panta nordică a dealului *Cărbunașa*, ținând cont că lotul de materiale din zona **A** are un caracter unitar din perspectiva materiei prime, al tehnologiei de debitaj, cinci dintre piese putând fi remontate, iar zona având doar aproximativ 1 m².

În acest stadiu al cercetărilor nu putem stabili dacă cele două loturi de piese aparțin aceluiași facies paleolitic, toate piesele fiind găsite în poziție secundară, fără context stratigrafic, și aparent pot aparține unor loturi diferite de piese, de aceea optăm deocamdată pentru încadrarea materialelor litice de *La Canton* în Paleoliticul superior nedefinit⁴⁰.

3.2. Materiale osteologice Pleistocene

În amonte de satul Comăna de Sus, în proximitatea văii Comănei, atât pe partea stângă, cât și pe partea dreaptă a văii, se află mai multe peșteri și avene formate în masivele calcaroase triasice și jurasice, unele dintre ele fiind binecunoscute localnicilor, care le denumesc: *Peștera din Bulz* (în continuare **PB**), *Peștera din Tigăi* (**PT**), *Peștera Mănăstirii* (**PM**), *Peștera din Funzar* (**PF**), *Peștera din păraul Stanciului* (**PPS**), și *Gropile fără fund* din zona Pleașa Comănei. Pe lângă aceste peșteri și avene, în literatura speologică mai veche⁴¹ sau în bazele de date ale Clubului speologic SILEX din Brașov⁴², se regăsesc și altele.

Din perspectivă arheologică, așa cum am amintit la început, deținem informația că în una dintre peșteri sau în proximitatea ei s-au decoperit în trecut materiale

³⁹ A se vedea ca exemplu situl de la Malu Dinu Buzea (jud. Covasna), din depresiunea Întorsura Buzăului, unde procese similare de transport, pe un sector de racord dintre Munții Siriu și Depresiune, au condus la o concentrare foarte mare de materiale paleolitice la baza versantului care constituie un mare glacis eroziv-acumulativ (M. Cosac, G. Murătoareanu, Al. Radu, Loredana Niță, *Așezarea paleolitică de la Malu Dinu Buzea (sat Cremenea, com. Sita Buzăului, jud. Covasna). O sinteză a campaniilor 2011-2013*, în: „Materiale și cercetări arheologice”, s.n., XI, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București, 2015, p. 81-100).

⁴⁰ M. Cârciumaru, Elena-Cristina Nițu, Jean-Guillaume Bordes, G. Murătoareanu, M. Cosac, R. Ștefănescu, *Le paléolithique de la grotte Gura Cheii – Râșnov*, Târgoviște, Editura Valahia University Press, 2008, p. 79-94.

⁴¹ Ca exemplu, a se vedea cazul peșterilor din masivul Bulz, în Ábrahám, *op. cit.*, p. 50.

⁴² Mulțumim și pe această cale lui Al. Pologea, membru al clubului, pentru aceste informații.

litice preistorice⁴³, iar mai recent⁴⁴, din **PB**⁴⁵, **PM**⁴⁶ și din fața **PPS**⁴⁷, din poziții secundare, provin materiale ceramice care atestă utilizarea acestor peșteri de către comunitățile umane cel puțin începând cu perioada eneolitică și până în epoca modernă⁴⁸. La momentul descoperirii lor, materialele ceramice erau asociate și cu materiale osteologice⁴⁹, unele dintre ele prezentând urme de prelucrare antropică⁵⁰. Din perspectiva materialului litic paleolitic descoperite *La Canton*, cele mai importante piese osteologice s-au identificat în lotul de materiale recuperate din **PM**⁵¹ (Fig. 6).

În urma analizei morfometrice s-au identificat: un molar superior de *Equus ferus*, un molar inferior de *Cervus elaphus*, un canin de *Sus scrofa* și un molar superior de bovid⁵²:

***Equus ferus* Boddaert, 1785**

Material: Premolarul 2 superior drept (Fig. 6a).

Măsurători: lungime - 37 mm, lățime - 23 mm, lungimea protoconului - 0,9 mm.

---

⁴³ Roska M., *op. cit.*, p. 88.

⁴⁴ *Supra*, nota 17.

⁴⁵ Materialele se găseau pe podeaua peșterii și proveneau din răscolirile „căutărilor de comori”, care au afectat stratul de cultură până la patul peșterii, pe o suprafață considerabilă.

⁴⁶ Materialele se găseau în nivelul subteran, pe albia micului curs de apă care pătrunde în acest nivel la topirea zăpezilor. Nivelul subteran al PM a fost descoperit în anul 1982 de către Gerhard Guist și Ludovic Szöcs, membri ai Clubului de speologie SILEX din Brașov (Dan Boieriu, *Scurta istorie a Clubului de speologie „SILEX” Brașov*, în: „10.000”, vol. 2, coord.: prof. dr. Marcian David Bleahu - prim ed., dr. Gheorghe Virgil Aldica - secund ed., Romeo-Alexandru Perlik - co-ed., Gabriel Cazan, Radu Pop, Lucian Bușu, Ghimbav, Editura Art Soleil, 2021, p. 22), după ce încercări mai vechi au eșuat (Friedrich Ábrahám, *Die Höhlen bei Ober-Comana. Ein Beitrag zur Höhlenkunde Siebenbürgens*, în: „Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpaten Vereins”, V II. B, 1887, Hermannstadt, p. 53).

⁴⁷ Materialele se găseau în fața peșterii, sub nivelul gurii peșterii, la aproximativ 2 m deasupra cursului de apă care trece prin fața acesteia, în vârful unui con de dejecții, purtate probabil de zăpada topită de pe micul platou din fața peșterii.

⁴⁸ *Supra*, nota 19. Pentru evul mediu și perioadele următoare putem lua în considerare atât sursele istorice directe (Bordi L.J., *op. cit.*, p. 46, 49), sau indirecte (Aurel Dragne, *Ansambluri monahale rupestre în spațiul făgărășan*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, VI, 2017, p. 123-125, 130, Fig. 9), cât și informațiile de istorie orală: spre exemplu, în anul 1946, datorită secei prelungite, locuitorii satului Comăna de Sus au ținut în păduri vitele satului, noaptea fiind strânse și păzite în fața peșterii Mănăstirii – „în gura peșterii”, pentru a fi protejate de animalele sălbatice (informator: Mija Iacob, n. 1923, Comăna de Sus; interviu S. Gridan, 1996).

⁴⁹ În afara materialului osteologic recuperat de S. Gridan în anul 2013, mai sunt consemnate în literatura speologică veche prezența unor materiale osteologice în două dintre peșteri: PB și PT (Fr. Ábrahám, *op. cit.*, p. 50-52).

⁵⁰ Urmele de intervenție antropică sunt reprezentate de tăiere, arsură, lustruire, sau prelucrare prin raclaj axial intens (Beldiman *et alli*, 2014).

⁵¹ Prezența faunei pleistocene în zonă ar fi putut atrage vânătorii paleolitici.

⁵² Măsurătorile pe întregul material osteologic au fost efectuate conform A. Driesch, *A Guide to the Measurements to Animal Bones from Archaeological Sites*, Peabody Museum Bulletin, Harvard University, Cambridge, 1976.

Descriere: Premolarul foarte bine conservat, fără fisuri, partea ocluzală bine vizibilă, protocon mic și rotunjit, valea post-protoconală îngustă, pliul cabalin foarte bine dezvoltat și prezintă o plicație, pe prefosetă și postfosetă sunt vizibile 2 plicații pentru fiecare.

***Sus scrofa* Linnaeus, 1758**

Material: canin inferior (Fig. 6c-d).

Măsurători: diametrul antero-posterior - 18,85 mm, diametrul transversal - 9,67 mm.

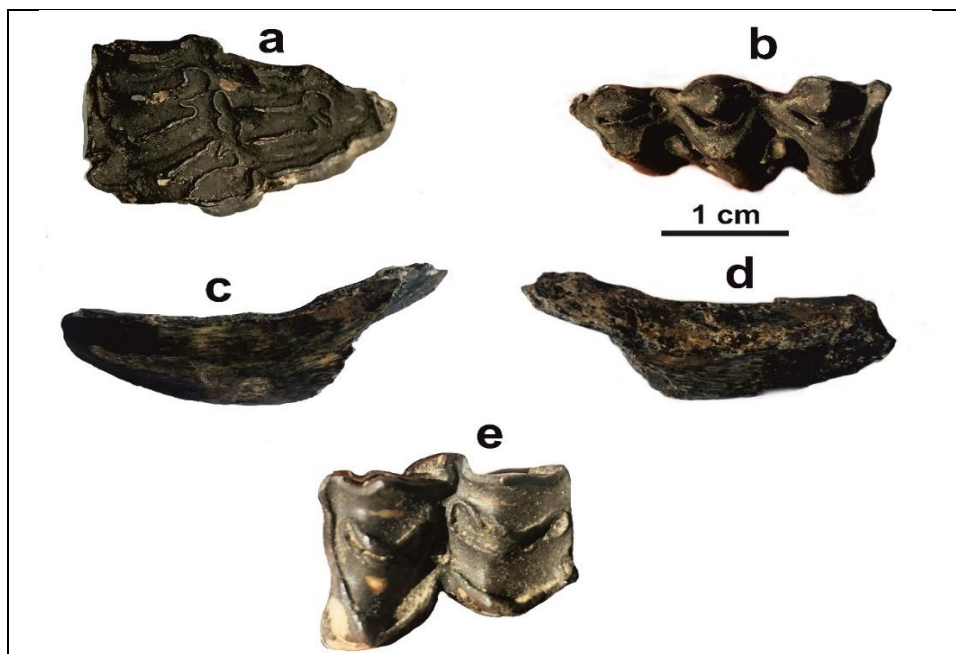
Descriere: Caninul inferior este caracteristic tipului scrofic, cu suprafața linguală mai largă, iar fața labială mai îngustă, fața posterioară fiind lipsită de enamel.

***Bovidae* Gray, 1821**

Material: molarul 2 superior (M2) (Fig. 6e)

Lungime - 14,33 mm, lățime - 11,08 mm, înălțime - 25,77 mm.

Descriere: Molarul superior este bine conservat, astfel că se observă pliul paraconului, care este mai bine evidențiat decât cel al metaconului. Molarul 2 superior prezintă asemănări morfologice cu cel al genului *Rupicapra*.

Fig. 6 – Materiale osteologice pleistocene din nivelul subteran al Peșterii Mănăstirii: **a.** vedere ocluzală a premolarului P2 de *Equus ferus*; **b.** vedere ocluzală a molarului inferior m3 de *Cervus elaphus*; **c.** Vedere labială a caninului de *Sus scrofa*; **d.** Vedere linguală a caninului de *Sus scrofa*; **e.** Vedere ocluzală a molarului m2 de bovid (foto și prelucrare imaginii B.G. Rățoi)

***Cervus elaphus* Linnaeus 1758**

Material: molar 3 (m3) inferior stâng (Fig. 6b).

Lungime - 30,97 mm, lățime - 9,87 mm, înălțime - 40,22 mm.

Descriere: Molarul 3 inferior destul de bine conservat, fără fisuri, se distinge ușor entoconidul și metaconidul. Cuspuul este prezent pe regiunea posterioară a peretelui lingual al treilea lob. Secțiunea anterioară a rădăcinii posterioare este mai largă în vedere linguală. Creasta de pe fața linguală este clară.

Sus scrofa sau porcul mistreț este prezent în zona Eurasiei și în nordul Africii de la începutul Pleistocenului și până în prezent.

Resturi fosile ale celor mai vechi reprezentanți ai familiei Cervidelor au fost descoperite în Europa în depozite formate în timpul Oligocenului. Membri ai acestei familii sunt prezenți și astăzi în acest areal.

Deși conținutul fosil analizat din peșterile din zona Comăna este redus cantitativ, putem aprecia ca și vârstă a acestor materiale intervalul 20.000-15.000 de ani, caracteristică sfârșitului glaciațiunii Würm. Materiale faunistice similare, cu o mai bună reprezentare cantitativă, au fost identificate în carstul din Cheile Vârghișului (CV)⁵³, aflat la numai 40 km spre nord-est (Fig. 1a2), sau în peștera Gura Cheii de la Râșnov (BV)⁵⁴, aflată la numai 40 km spre sud-est (Fig. 1a1), de unde s-au descris resturi fosilifere de Bovidae aparținând mai multor specii, precum *Bos primigenius*, *Bison priscus*, *Capra ibex*⁵⁵, Cervidae precum *Capreolus capreolus* și carnivore precum *Canis lupus*.

3.3. În loc de concluzii

În amonte de satul Comăna de Sus, situat în sud-estul Transilvaniei, la zona de contact dintre pantele vestice ale compartimentului central al munților Perșani și nord-estul depresiunii Făgărașului, în apropierea râului Olt, în zona denumită de localnici *La Canton*, a fost identificat un nou punct arheologic cu materiale litice aparținând Paleoliticului superior, reprezentat de un lot format din 15 piese litice.

Situl este amplasat într-un areal care oferă acces la surse de materie primă diversificată, în zonă fiind identificată și prezența faunei specifice Pleistocenului superior, reprezentată prin materiale osteologice fosile aparținând speciilor *Equus ferus*, *Cervus elaphus*, *Sus scrofa* și Bovidae.

Situl de la Comăna de Sus se alătură celorlalte situri paleolitice din apropiere, identificate relativ recent, de la Șinca Nouă⁵⁶ și din microzona Rupea-Homorod-Ungra⁵⁷, creionând o punte de legătură între manifestările paleolitice din zona Râșnov

---

⁵³ M. Cosac, G. Murătoareanu, Daniel Veres, Loredana Niță, Cristoph Schmidt, Ulrich Hambach, Al. Radu, Roxana Cuculici, Dan Lucian Buzea, Dan Ștefan, Monica Mărgărit, Ștefan Vasile, Valentin Dumitrașcu, Marius Robu, Alexandru Petculescu, Tiberiu Sava, Valentin Georgescu, Gabriel Șerbănescu, Ionel Geambașu, *Recent archaeological researches in the Vârghiș gorges karst area (eastern Carpathians, Romania). A synthesis of the 2014-2020 campaigns*, în „Materiale și Cercetări Arheologice”, s.n., Supplementum 1, 2021, p. 325-350.

⁵⁴ M. Cârciumaru et alii, *Le paléolithique de la grotte Gura Cheii - Râșnov*.

⁵⁵ Costin Rădulescu, *Contribuții la cunoașterea ibexului fosil din România*, în: „Travaux de l'Institut de Spéologie Émile Racovitza”, 8, 1969, p. 179-199.

⁵⁶ M. Cârciumaru, Elena-Cristina Nițu, G. Murătoareanu, R. Ștefănescu, *Deux nouveaux habitats sur la carte du Paléolithique de Roumanie, découverts en 2008 à Șinca Nouă (département de Brașov)*, în „Annales d'Université „Valahia” Târgoviște, Section d'Archéologie et d'Histoire”, Tome X, 2008, p. 47-57.

⁵⁷ A. Doboș, S. Gridan, *op. cit.*

-Bran⁵⁸, situată la numai 40 km spre sud-est, și cele din carstul Cheilor Vârgghișului⁵⁹, situat la numai 40 km spre nord-est.

Deși materialele litice descoperite provin din poziții secundare, prezența carstului din amonte de locul descoperirii, unde au fost identificate și resturile faunistice Pleistocene, oferă condiții bune pentru continuarea cercetărilor în această zonă.

---

⁵⁸ M. Cârciumaru, Elena Nițu, Roxana Dobrescu, R. Ștefănescu, *Paleoliticul din Județul Brașov*, Târgoviște, Editura Valahia University Press, 2010.

⁵⁹ M. Cosac, G. Murătoreanu, D. Vereș, Loredana Niță, Cr. Schmidt, U. Hambach, Al. Radu, Roxana Cuculici, D.L. Buzea, Monica Mărgărit, V. Dumitrașcu, Ștefan Vasile, Alexandru Petculescu, István Dénes, *Multi-proxy archaeological investigations of a Middle Palaeolithic occupation context in Eastern Transylvania, Romania*, în „Quaternary International”, Volume 485, 20 August 2018, pages 115-130; on-line: <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2017.09.014>.